

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОЛОГІЇ**

**Розвиток мовлення молодших школярів
засобом комунікативних вправ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконала студентка 4 курсу 451 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта.
Спеціалізація: логопедія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Коваленко Вікторія Анатоліївна

Керівник д. пед. н., професор Нагрибельна І.А.

Рецензент к. пед. н., доцент Полєвікова О.Б.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВА СКЛАДОВА ПРОБЛЕМИ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ	5
1.1. Аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження	5
1.2. Способи розвитку зв'язного мовлення	20
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ	27
2.1. Комунікативні вправи та їх різновиди	27
2.2. Методика застосування комунікативних вправ у процесі розвитку зв'язного мовлення	32
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	54
Додаток А. Інтегрований урок з української мови і читання	54
Додаток Б. Довідка про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці	57
Додаток В. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	58

ВСТУП

В умовах модернізації змісту й методики навчання початкової освіти актуалізується ідея підготовки грамотного мовця. На це нас спрямовує Нова українська школа (НУШ). Відповідно це вимагає активної мовленнєвої діяльності молодших школярів в освітньому процесі. Відомо, що формування соціально активної, духовно багатой особистості неможливо здійснювати без опанування нею української мови. Таким чином, сучасна мовна особистість має зв'язно усіх її функціях – пізнавальної, комунікативної, стимулюючої, регулятивної.

Сучасні науковці пропонують спрямувати процес навчання школярів на формування комунікативної компетентності шляхом вирішення комунікативних завдань та залучення до навчально-мовленнєвої діяльності. Однак багато вчителів не приділяють достатньої уваги для розвитку комунікативних умінь першокласників саме в умовах усного спілкування.

У науковій площині представлено чимало праць вчених, в яких розроблено проблему зв'язного мовлення мовця та приділено увагу саме комунікативним вправам. Учені розглядали комунікативні вправи як окремий важливий вид роботи з розвитку зв'язного мовлення. Сюди відносимо праці М. Вашуленка, О. Горошкіної, Л. Міненко, М.Пентилюк, В. Собко та ін.

Аналіз науково-методичної джерельної бази свідчить про те, що формування зв'язного мовлення є ефективним коли застосовуються комунікативні вправи.

Посилення уваги до зв'язного мовлення молодших школярів шляхом комунікативних вправ як ефективного засобу зумовили вибір теми роботи «Розвиток мовлення молодших школярів засобом комунікативних вправ».

Мета дослідження – проаналізувати методику формування зв'язного мовлення молодших школярів засобом комунікативних вправ.

Відповідно до поставленої мети дослідження було окреслено такі **завдання**:

1) проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми дослідження;

2) дослідити теоретичні засади формування комунікативних умінь молодших школярів;

3) визначити лінгводидактичне підґрунтя формування зв'язного мовлення учнів початкової школи.

Об'єкт дослідження – процес формування зв'язного мовлення молодших школярів.

Предмет дослідження – комунікативні вправи як засіб формування зв'язного мовлення молодших школярів.

Методи дослідження. У роботі використовувались теоретичні методи наукового дослідження: аналіз, синтез, порівняння.

Апробація: основні положення кваліфікаційної роботи з теми «Розвиток мовлення молодших школярів засобом комунікативних вправ» оприлюднено під час передзахисту на кафедрі філології педагогічного факультету Херсонського державного університету.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВА СКЛАДОВА ПРОБЛЕМИ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

1.1. Аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження

У науковій літературі відображено значний досвід учених та практиків щодо проблеми формування зв'язного мовлення молодших школярів. Освітній процес загальної середньої школи України спрямований на формування у школярів життєвих компетентностей: соціальної, культурної, комунікативної та інформативної. Одним з головних завдань початкової школи є спрямування науково-методичного потенціалу молодших школярів на розвиток комунікації, де мовлення виступає, як необхідний засіб спілкування. Повноцінний розвиток особистості не можливо уявити без оволодіння школярами комунікативними вміннями, тому що вони дозволяють учням на достатньому рівні залучитися до міжособистісної взаємодії як з однокласниками, так і з близьким їм оточенням. Початкова школа стимулює розвиток життєвих позицій учнів, допомагає адаптуватися до навчальних дисциплін та соціальних потреб, також допомагає комфортно почуватися в суспільстві – усе це відбувається через систему комунікативних здібностей.

Зв'язне мовлення сучасної людини є актуальною проблемою. Суспільство нині продукує велику кількість інформації, тому виникає потреба в адекватному її опрацюванні.

З огляду на означене питання сформованого, грамотного мовлення особистості в наш час набирає все більшої популярності.

У зв'язку з розвитком технічного, інформаційного прогресу посилюється і комунікативна складова суспільних відносин.

Комунікація як важливий процес відображає культуру, етику, освіченість суспільства. Саме тому зв'язність мовлення мовної особистості демонструє рівень комунікативної розвиненості.

У межах предмету дослідження маємо проаналізувати наукові позиції вчених щодо проблеми зв'язного мовлення та пов'язаних з нею понять.

У науково-методичній літературі представлено тлумачення важливих для нашого дослідження дефініцій. Проаналізуємо їх детальніше на основі тверджень українських учених (таблиця 1.1) [48, с. 158].

Таблиця 1.1

Наукове підґрунтя категорії мовної особистості

Поняття	Тлумачення	Автор
Мовна особистість	Такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відвідні правила), репродукує мовну діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення українськомовного середовища в усіх сферах суспільного життя, природне бажання повернутися в	А.Нікітіна

	<p>повсякденному спілкуванні до рідної мови, до</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл. 1.1</i></p> <p>відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою.</p> <p>Формування мовної особистості здійснюється на всіх етапах мовної освіти [44, с. 159].</p>	
<p>Мовна компетентність</p>	<p>Практичне оволодіння українською мовою, її словниковим запасом, граматичним ладом, дотримання в усних і писемних висловлюваннях мовних норм. Передбачає опанування знаннями (з лексики, граматики, фонетики, орфографії тощо) та формування відповідних фонетичних, лексичних, граматичних, морфологічних навичок, пов'язаних зі складом слова</p>	<p>О.Горошкіна</p>

	<p>та частинами мови; синтаксичних – пов'язаних з побудовою</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл. 1.1</i></p> <p>речень та їх різних видів; орфографічних, графічних та каліграфічних - із засвоєнням особливостей написання [44, с. 158].</p>	
Зв'язне мовлення	<p>Це така мовленнєва діяльність, що становить єдине самостійне ціле, передає закінчену думку й членується на складові частини.</p> <p>За терміном «зв'язне мовлення» в лінгводидактиці закріпилося три значення:</p> <p>1) зв'язне мовлення - діяльність мовця, процес вираження думки;</p> <p>2) зв'язне мовлення - висловлювання, текст, продукт мовленнєвої діяльності;</p> <p>3) назва розділу методики розвитку мовлення: методика зв'язного</p>	М.Пентилюк

	<p>мовлення – це методика переказів, творів та інших творчих робіт. Останнім часом з’явився термін «методика</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <p>мовленнєвого розвитку учнів».</p> <p>Зв’язне мовлення належить до складних і багатогранних мовних явищ. Воно здійснюється в усній і писемній, діалогічній (полілогічній) і монологічній формах [48, с. 89] .</p>	
<p>Розвиток зв’язного мовлення</p>	<p>Формування в учнів умінь і навичок усного і писемного мовлення.</p> <p>Розвивати мовлення школярів – означає вчити їх вільно і правильно, відповідно до вимог шкільної програми користуватися мовою як засобом спілкування в різних життєвих ситуаціях.</p> <p>У методиці роботи з розвитку мовлення</p>	<p>М.Пентилюк</p>

	<p>розрізняють поняття «розвиток мовлення» і «розвиток зв'язного мовлення».</p> <p>Перше з них ширше і містить 3 напрями:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) збагачення словникового <p><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <p>запасу учнів;</p> <ol style="list-style-type: none"> 2) засвоєння норм літературної мови; 3) формування умінь і навичок будувати висловлювання в усній і писемній формі певного типу і стилю мовлення. <p>Друге поняття стосується тільки третього напрямку.</p> <p>Останнім часом у лінгводидактиці вживають поняття «розвиток комунікативних (мовленнєвих) умінь».</p> <p>Розвиток мовлення учнів відбувається в процесі мовленнєвої діяльності і включає аудіювання, говоріння, читання і письмо.</p>	
--	---	--

	<p>Збагачення словникового запасу відбувається шляхом лексичної роботи, яка включає засвоєння нових слів, вміння з'ясовувати їх семантику й використовувати у власному мовленні.</p> <p>Оволодіння нормами</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <p>літературної мови передбачає засвоєння усіх рівнів мовної системи (фонетики, морфеміки, словотвору, морфології, синтаксису) та формування орфоепічних і правописних навичок учнів.</p> <p>Розвиток мовлення здійснюється на всіх уроках української мови :</p> <ul style="list-style-type: none"> - по-перше, у процесі вивчення мовної теорії (мовна змістова лінія програми); - по-друге, на специфічних уроках розвитку зв'язного 	
--	--	--

	<p>мовлення (мовленнєвого розвитку);</p> <ul style="list-style-type: none"> - по-третє, на уроках української літератури. <p>Основні вимоги до мовлення в школі:</p> <ul style="list-style-type: none"> - змістовність; - правильність; - точність; - логічність; - чистота; - виразність тощо [48, с.220]. 	
Текст	<p><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <p>Це висловлювання, що має власну внутрішню структуру, певну побудову та є продуктом монологічного або діалогічного мовлення, вираженим в усній або писемній формі.</p> <p>Виділяють такі текстові категорії:</p> <ul style="list-style-type: none"> - інформативність; - завершеність; - цілісність; - зв'язність; 	Н.Мордовцева

	<p>- послідовність.</p> <p>Текст характеризується належністю до певного стилю мовлення (розмовного, художнього, наукового, публіцистичного та ін.), структурною організацією (складається із вступу, основної частини, заключної частини).</p> <p>У шкільному курсі української мови подаються теоретичні відомості про текст, типи тексту, абзац, засоби зв'язку речень у</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <p>тексті, тему, основну думку.</p> <p>Як синоніми до поняття текст використовують терміни <i>висловлювання, зв'язне мовлення.</i></p> <p>На сучасному етапі розвитку лінгводидактики посилена увага до тексту як ефективного засобу навчання мови, оскільки він дає змогу показати</p>	
--	--	--

	<p>функціонування мовних одиниць.</p> <p>Текстом вважається і діалог, хоча структурно відрізняється від тексту-монологу [48, с. 241].</p>	
Монолог	<p>Розгорнуте висловлювання однієї особи, звернене до однієї людини або певного колективу одночасно для повідомлення інформації, впливу або спонукання до дії.</p> <p>До засобів формування в учнів умінь будувати власні монологічні висловлювання в усній та писемній формі належать твори і перекази, висловлювання на</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <p>лінгвістичну тему, усні відповіді учнів, доповіді тощо.</p> <p>Класифікації монологу:</p> <p>1) за мотивацією навчальної діяльності:</p> <p>- агітаційний (основна форма ораторської мови);</p>	А.Нікітіна

	<p>- повідомлювальний (спосіб організації навчальної мови);</p> <p>- драматичний (у ньому інформація передається не лише словами, а й за допомогою невербальних засобів спілкування – міміки, жестів, постави);</p> <p>- ліричний (спосіб передачі переживань, емоцій);</p> <p>2) за ступенем підготовленості:</p> <p>- попередньо фіксований (співвідносний з писемними й усними жанрами – стаття, монографія, дисертація, доповідь лекція, повідомлення, виступ тощо);</p> <p>- імпровізований (співвідносний з усними</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <p>жанрами – дискусія, полеміка);</p> <p>3) за стильовою належністю:</p> <p>- публіцистичний (з функціональними</p>	
--	--	--

	<p>різними видами: власне публіцистичним, судовим, дискусійно-діловим і церемоніальним), науковий (з різними видами: власне науковим, навчальним і популяризаційним), інструкційний, інформативний та розповідний);</p> <p>4) на основі ситуативних і генетичних ознак: безпосередньо-контактний і посередньо-контактний та імпровізований й попередньо фіксований;</p> <p>5) залежно від комунікативної функції монологу: розповідь, опис, роздум [48, с. 163].</p>	
Діалог	<p>Вид усного мовлення; результат взаємного (колективного) мовленнєвого</p> <p><i>Продовження табл. 1.1</i></p> <p>процесу, ланцюг відносно коротких словесних акцій і реакцій; мовленнєвий акт, у</p>	М. Пентилюк

	<p>якому говоріння і слухання нерозривно пов'язані.</p> <p>Кожен учасник діалогу може виступати або в ролі мовця, або в ролі слухача.</p> <p>Важливу роль у діалозі відіграють невербальні засоби спілкування.</p> <p>Основні ознаки діалогу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - цілеспрямованість; - двобічність; - єдність породження і сприймання мовлення; - емоційність. <p>Розвиток діалогічного мовлення у школі відбувається здебільшого в процесі бесід, опитування, у старших класах – обговорень, диспутів та ін.</p> <p>Діалоги розрізняють за стильовими різновидами:</p> <ul style="list-style-type: none"> - побутовий; - навчальний; - художній; <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - діловий. 	
--	---	--

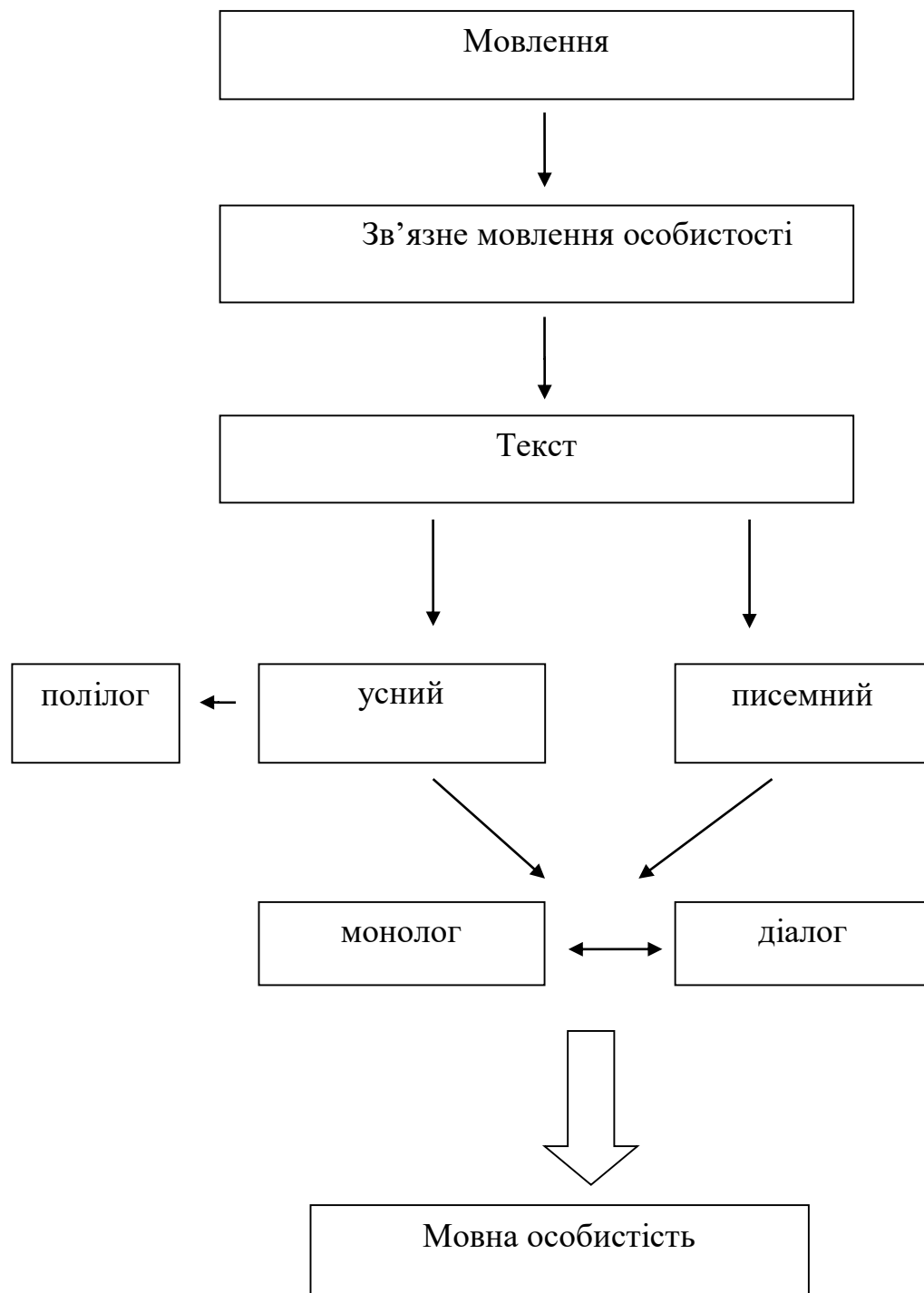
	<p>За змістом діалоги можуть бути запитально-відповідні, розповідні, полемічного характеру (діалог-суперечка, дискусія, диспут) тощо. Зміст і структура діалогу зумовлена низкою мовленнєвих чинників:</p> <ul style="list-style-type: none"> - темою і метою діалогу; - умовами спілкування; - суб'єктивними якостями мовців (вік, темперамент, ерудиція, інтерес, культура поведінки і ступінь знайомства тощо). <p>Діалог етикетного характеру – діалогічна єдність, яка складається з репліки-стимулу («пароллю») і репліки-реакції («відгуку»), за своєю природою він соціальний і відображає соціальні ролі учасників процесу спілкування.</p> <p>За значенням діалог етикетного характеру розподіляється на кілька</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p><i>1.1</i></p>	
--	--	--

	<p>груп:</p> <ul style="list-style-type: none"> - діалоги соціального контактування (вибачення, вдячність, привітання); - спонукальні мовленнєві акти (прохання, порада, пропозиція, команда, наказ, вимога); - реактивні мовленнєві акти (згода, незгода, відмова, дозвіл). Для складання діалогу етикетного характеру актуальними є вибір доречних мовних засобів (під час взаємодії партнерів спілкування), урахування місця спілкування, а також характеру взаємовідносин адресата й адресанта, закономірностей побудови діалогічної єдності [48, с. 61]. 	
Літературна норма	<p>Прийняте в суспільній практиці людей правило вимови, вживання слова, граматичної форми, побудови словосполучення,</p>	М.Плющ

	речення (фрази) тощо [50, с.8]	
--	-----------------------------------	--

Як бачимо, науковці чітко визначили базові категорії, що пов'язані зі зв'язним мовленням особистості. У своєму дослідженні будемо спиратися на них та використовувати в подальшій роботі.

Усвідомлюючи роль наведених категорій, визначимо їх взаємозв'язок в контексті аналізу зв'язного мовлення мовця. Проілюструємо це наочно за допомогою рис. 1.1.

Рис. 1.1 Взаємозумовленість ключових категорій процесу зв'язного мовлення

Отже, процес зв'язного мовлення визначається рівнем сформованості усіх означених складників.

Сформованість усіх складників сприяє розвиненості зв'язного мовлення та загальному розвитку мовлення особистості.

1.2. Способи розвитку зв'язного мовлення

Проблема мовленнєвого розвитку особистості є актуальною для нашого дослідження. Перехід від дошкільного до молодшого дитинства є особливо значущим і відповідальним етапом у життєвому циклі людини. Це – період оцінки суспільством виховної ролі сім'ї, зміни провідного виду діяльності дитини, що зумовлює появу нової соціальної ролі – учіння. У цей час відбувається розширення сфери потреб та мотивацій, з'являються якісні перетворення психічного розвитку дитини, що у свою чергу призводить до новоутворень в інтелектуальній, емоційній, вольовій, особистісній сферах та у ставленні до самого себе. Означене характеризує готовність до систематичного навчання та становить основу розвитку, від якої залежить успішне навчання в школі, її здатність до довільної діяльності.

З приходом дитини до школи починається важливий етап в її житті. Виникає нова соціальна позиція особистості – учень стає безпосереднім учасником однієї з форм значимої діяльності. До нього в цей період висуваються нові вимоги, з'являються нові обов'язки й товариші, стосунки з дорослими, які також потребують певних зусиль і досвіду.

Формування та розвиток зв'язного мовлення особистості – це складний і тривалий процес. Він не вимірюється тільки етапами навчання в школі.

Підвалини цього процесу закладаються в початковій школі і далі саме їх ґрунтовність визначає рівень сформованості та розвиненості зв'язного мовлення учня.

Розвиток зв'язного мовлення на уроках української мови здійснюється протягом вивчення усього початкового курсу української мови. Цей процес регламентується Державним стандартом та навчальною програмою [20; 39]. Названі державно-нормативні документи наскрізно визначають потребу у підготовці молодшого школяра, який вільно володіє українською мовою в різних комунікативних ситуаціях.

На уроках української мови загальний процес розвитку зв'язного мовлення визначається метою. Як відомо, триєдина мета уроку спрямовує навчальну діяльність учня та методичної дії вчителя в межах реалізації відповідної змістової лінії програми.

У процесі розвитку зв'язного мовлення на уроці доцільно акцентувати увагу на навчальному та розвивальному компонентах.

Розглянемо детальніше сутність цих складників мети уроку української мови та способи їх реалізації.

Творчий колектив Словника-довідника з української лінгводидактики так визначає навчальну мету уроку: «... орієнтир для вчителя, що визначає його діяльність. Те, до чого прагне вчитель у процесі професійної діяльності» [48, с. 165].

Розвивальна мета уроку або розвивальний компонент триєдиної мети також має суттєве значення для аналізу процесу розвитку зв'язного мовлення.

Науковці так трактують її сутність: «...складник мети уроку української мови, що передбачає розвиток мовлення, мислення, пам'яті, інтелектуальних, творчих здібностей учнів. Розвивальна мета навчання

полягає у засвоєнні учнями понять і правил, осмисленні навчального матеріалу, в умінні робити самостійні узагальнення і висновки, творчо підходити до використання синтезу, порівняння, зіставлення, систематизації, узагальнення; реалізується у процесі оволодіння учнями досвідом пошукової, творчої діяльності, передбачає розвиток умінь переносу знань, умінь і навичок у нову ситуацію на основі проблемно-пошукової діяльності, мовної інтуїції, фонетичного й інтонаційного слуху, логічного викладення думок, інтелектуальних і пізнавальних здібностей (слухової й зорової, оперативної та тривалої пам'яті, довільної та мимовільної уваги, уяви тощо), психологічної готовності до спілкування в різних ситуаціях [48, с. 219].

Усі способи розвитку зв'язного мовлення на уроці мають бути чітко визначені конкретними способами розвитку зв'язного мовлення.

Розглянемо ті способи розвитку зв'язного мовлення, які заслужено в методиці вважаються ефективними.

Продуктивними в аспекті розвитку зв'язного мовлення науковці та педагоги називають конструювання діалогів, висловлювань, інтерактивні способи роботи на уроці.

Окреме місце в системі розвитку зв'язного мовлення займають комунікативні вправи.

Проаналізуємо способи розвитку зв'язного мовлення детальніше.

Комунікація мовців відбувається в різних мовленнєвих ситуаціях здебільшого у вигляді діалогічного (полілогічного) мовлення.

Діалог є активним, продуктивним способом розвитку зв'язного мовлення. Він може застосовуватися як окремо з навчально-розвивальною метою, так і в складі комунікативних вправ.

М. Пентилюк та співавтори Словника-довідника з української лінгводидактики визначає діалог так: «... вид усного мовлення; результат взаємного (колективного) мовленнєвого процесу, ланцюг відносно коротких словесних акцій і реакцій; мовленнєвий акт, у якому говоріння

і слухання нерозривно пов'язані. Кожен учасник діалогу може виступати або в ролі мовця, або в ролі слухача. Важливу роль у діалозі відіграють невербальні засоби спілкування. Основні ознаки діалогу: цілеспрямованість; двобічність; єдність породження і сприймання мовлення; емоційність. Розвиток діалогічного мовлення у школі відбувається здебільшого в процесі бесід, опитування, у старших класах – обговорень, диспутів та ін. Діалоги розрізняють за стильовими різновидами: побутовий, навчальний, художній, діловий. За змістом діалоги можуть бути запитально-відповідні, розповідні, полемічного характеру (діалог-суперечка, дискусія, диспут) тощо. Зміст і структура діалогу зумовлена низкою мовленнєвих чинників: темою і метою діалогу, умовами спілкування, суб'єктивними якостями мовців (вік, темперамент, ерудиція, інтерес, культура поведінки і ступінь знайомства тощо). Діалог етикетного характеру – діалогічна єдність, яка складається з репліки-стимулу («пароллю») і репліки-реакції («відгуку»), за своєю природою він соціальний і відображає соціальні ролі учасників процесу спілкування. Наприклад: - *Доброго дня, Антоніно Сергійовно!* (пароль) – *Рада вітати Вас, Тетяно Романівно!* (репліка-реакція). За значенням діалог етикетного характеру розподіляється на кілька груп: діалоги соціального контактування (вибачення, вдячність, привітання); спонукальні мовленнєві акти (прохання, порада, пропозиція, команда, наказ, вимога); реактивні мовленнєві акти (згода, незгода, відмова, дозвіл). Для складання діалогу етикетного характеру актуальними є вибір доречних мовних засобів (під час взаємодії партнерів спілкування), урахування місця спілкування, а також характеру взаємовідносин адресата й адресанта, закономірностей побудови діалогічної єдності» [48, с. 61].

Види діалогів за методичною доцільністю розрізняють такі:

- діалог етикетного характеру;
- діалог за малюнком;
- діалог за поданим початком;

- діалог розпитування тощо.

Представимо узагальнено види діалогів, що застосовуються в процесі розвитку зв'язного мовлення та виступають продуктивним його способом (рис.1.2).

Рис. 1.2 Види діалогів та їх сутність

Науковці та педагоги в основі успішної комунікації вбачають висловлювання, які демонструють культуру мовлення та володіння нормами української мови.

Висловлення так, як і діалоги основу комунікативних вправ.

Дослідники розрізняють висловлення та висловлювання, а в початковому курсі української мови ці поняття часто не диференціюють.

Пропонуємо їх сутність у вигляді таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Способи вираження зв'язної думки мовця та їх диференціація

Висловлення	Висловлювання
<p>Одиниця мовлення: конкретна реалізація речення в ситуації мовлення.</p> <p>На відміну від речення (мовної одиниці) висловлення є ситуаційно зумовленим, характеризується вибірковістю й варіативністю. Висловлення безпосередньо співвідносне з планом дійсності, речення ж є абстракцією мовної компетентності [48, с. 37].</p>	<p>Акт комунікації, що характеризується розумовою цілісністю і може сприйматися читачем або слухачем.</p> <p>Виділяють висловлювання розгорнені та згорнені, еліптичні, ситуативні.</p> <p>Робота над висловлюванням у школі проводиться в усіх класах у формі складання речення, відповіді на запитання вчителя, розгорнуті відповіді з теми уроку, доповіді, твори тощо [48, с. 37].</p>

Усі означені види роботи можуть слугувати практичними засадами для реалізації комунікативних вправ на уроках української мови та розвитку зв'язного мовлення.

У лінгводидактиці комунікативні вправи тлумачать так: «... комунікативні вправи становлять послідовні тренувальні дії та операції, що виконують з метою набуття вмінь і навичок ефективного спілкування. Різновиди комунікативних вправ: комунікативно-ситуативні, проблемно-ситуативні, ситуативно-діалогічні. До комунікативних вправ у сучасній лінгводидактиці відносять творчий диктант, творчий переказ, складання висловлювань і ситуативні вправи» [48, с. 119].

Їх видове різноманіття сприяє активному практичному розвитку зв'язного мовлення.

На рис. 1.3 узагальнено продемонструємо види комунікативних вправ, що впроваджують на уроках української мови з метою розвитку зв'язного мовлення.

Рис. 1.3 Види комунікативних вправ

Кожен із представлених видів вправ має комунікативну основу та відповідає навчальній та розвивальній меті уроку (п. п. 1.2.).

Отже, вивчивши психолого-педагогічну та методичну літературу з теми дослідної роботи, взявши до уваги вікові особливості учнів перших класів і проаналізувавши нормативні документи Нової української школи, ми маємо змогу виокремити прийоми й методи для формування комунікативних умінь першокласників та провести діагностику рівня сформованості комунікативних умінь першокласників в умовах усного спілкування в освітньому закладі.

РОЗДІЛ 2

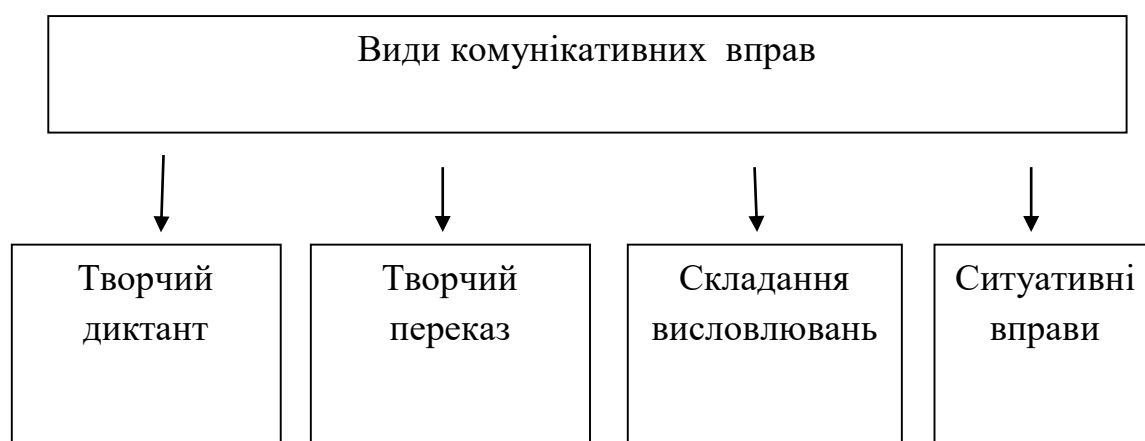
ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

2.1. Комунікативні вправи та їх різновиди

У лінгводидактиці комунікативні вправи тлумачать так: «... комунікативні вправи становлять послідовні тренувальні дії та операції, що виконують з метою набуття вмінь і навичок ефективного спілкування. Різновиди комунікативних вправ: комунікативно-ситуативні, проблемно-ситуативні, ситуативно-діалогічні. До комунікативних вправ у сучасній лінгводидактиці відносять творчий диктант, творчий переказ, складання висловлювань і ситуативні вправи» [48, с. 119].

Їх видове різноманіття сприяє активному практичному розвитку зв'язного мовлення.

На рис. 2.1 узагальнено продемонструємо види комунікативних вправ, що впроваджують на уроках української мови з метою розвитку зв'язного мовлення.

Рис. 2.1 Види комунікативних вправ

Кожен із представлених видів вправ має комунікативну основу та відповідає навчальній та розвивальній меті уроку (п. п. 1.2.).

Із наведено рис. 2.1 бачимо узагальнене різноманіття комунікативних вправ. На уроках розвитку зв'язного мовлення вчителі застосовують вправи, які за своїм комунікативним призначенням розподіляються так:

- комунікативно-ситуативні;
- проблемно-ситуативні;
- ситуативно-діалогічні.

Усі різновиди комунікативних вправ вирізняються своїм методичним апаратом, функціональним призначенням та способом застосування. Водночас усі види комунікативних вправ мають ґрунтовне практичне значення для розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.

Проаналізуємо детальніше види кваліфікаційних вправ, їх сутність та роль у процесі розвитку зв'язного мовлення учнів.

Узагальнений аналіз представимо у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Види кваліфікаційних вправ

Види комунікативних вправ	Сутність характеристика	Мета в процесі розвитку зв'язного мовлення учнів
Творчий диктант	Вид диктанту, під час написання якого учні вносять у диктований текст конкретні зміни, указані вчителем [48, с. 240]	Вироблення орфографічних та пунктуаційних навичок учнів; розвиток творчого мислення учнів; розширення, <i>Продовження табл. 2.1</i>

		доповнення тексту; зміна в продиктованому тексті граматичних форм; заміна одних слів або словосполучень іншими [48, с. 240].
Творчий переказ	Передбачає не тільки переказування змісту прочитаного тексту, а й внесення певних змін, визначених учителем [48, с. 240]	Вироблення орфографічних і пунктуаційних умінь і навичок, удосконалення монологічного мовлення учнів, виконання мовностилістичних завдань, розвиток творчого мислення учнів [48, с. 240]
Творчі вправи	Передбачають залучення учнів до творчості через пошук, шляхом створення й розв'язання проблемних ситуацій, спрямовані на	Розвиток монологічного та діалогічного мовлення.

	<p>формування інтелектуально-креативних якостей учнів: мовного чуття, дару слова, мислення, мовлення, уяви, уваги, спостережливості тощо [48, с. 240].</p>	<i>Продовження табл. 2.1</i>
Творчі роботи	Сукупність тих видів робіт, у яких найбільше виявлено самостійність учнів: вправи, у яких учні створюють власний текст, складають усні й письмові розповіді, описи, роздуми [48, с. 240]	Формування діалогічного, полілогічного та монологічного мовлення.
Текстуальний (дослівний) диктант	Дослівне письмове відтворення сприйнятих на слух текстів [48, с. 241]	Попередження або пояснення мовних помилок.
Переказ	Вид роботи з розвитку мовлення, що передбачає відтворення змісту сприйнятого на слух	Формування й розвиток навичок сприймання, слухання та переказування

	або прочитаного тексту [48, с. 184].	тексту (усно чи письмово).
--	---	-------------------------------

Представлені види комунікативних вправ мають практичне значення для розвитку зв'язного мовлення школярів в початковому курсі української мови, оскільки формують комунікативні уміння й навички.

Практичні вправляння в комунікації різним способом можливі й за рахунок різно-видової специфіки комунікативних вправ. Наведені види комунікативних вправ і завдань мають свої особливості, що визначають методику їх застосування на уроках української мови.

Наприклад, серед творчих диктантів виділяють:

- словникові;
- текстуальні;
- вибіркові;
- графічні.

Кожен із різновидів має свою методичну мету та завдання. Розглянемо детальніше ті види завдань, які найбільш активно застосовують в методичному апараті комунікативних вправ (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Лінгводидактична складова комунікативних вправ

Види комунікативних вправ	Методичний апарат
Творчий диктант	1) розширення, доповнення тексту; 2) зміна в продиктованому тексті граматичних форм; 3) заміна одних слів або словосполучень іншими [48, с. 240]

Творчий переказ	1) доповніть певну частину тексту; 2) розширте абзац тексту; 3) висловіть власні думки з порушеної автором теми тощо [48, с. 240]
Творчі роботи	<i>Продовження табл. 2.2</i> 1) скласти творчий переказ; 2) доповніть переказ; 3) перекладіть.

Як бачимо, у наведеної таблиці методичний апарат до комунікативних вправ спрямований на творчу комунікацію. Учням пропонуються завдання, що розвивають творче мислення, вміння переказувати оригінальний текст.

Отже, комунікативні вправи мають свої різновиди, які також визначають процес розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Систематичне застосування різноманітних видів комунікативних вправ дозволяє зробити процес розвитку зв'язного мовлення невимушеним, цікавим та позбавити його одноманітності.

2.2. Методика застосування комунікативних вправ у процесі розвитку зв'язного мовлення

Великі соціальні зміни впливають на школу, вчителя і ставлять перед ними завдання нового змісту. Учитель Нової української школи повинен створити оптимальні умови для розвитку і навчання особистості, яка здатна втілювати оригінальні ідеї, критично мислити, приймати нестандартні рішення. Інтенсивність соціально-економічних і технологічних змін зумовлюють потребу вчитися впродовж життя, а отже

головним у навчанні має бути інтерес, розвиток пізнавальних інтересів школярів, формування в них позитивного ставлення до навчання і результатів своєї праці. Досягти цього можна за допомогою розвитку критичного мислення.

Наведемо деякі стратегії розвитку критичного мислення:

«**Мозковий штурм**». Основне завдання «мозкового штурму» полягає в тому, щоб стимулювати учнів до комунікації в різних ситуаціях. Вправи і завдання спрямовані на розвиток критичного мислення та передбачають інтерактив.

Стратегія РАФТ. РАФТ – це стратегія розвитку критичного мислення для написання оригінальних текстів.

Р – роль – хто я?

А – аудиторія – для кого я буду писати текст?

Ф – формат – в якій формі буде написаний текст?

Т – тема – про що я буду писати? Які ідеї донесу до слухачів?

Основні завдання учня:

- висловити важливі для персонажа ідеї;
- врахувати особливості аудиторії;
- обрати для повідомлення відповідну літературну форму.

Робота за стратегією РАФТ:

- визначити та обрати ролі;
- скласти невеличке висловлювання від імені свого персонажу;
- написати міні-текст від імені обраного персонажу.

Для розвитку зв'язного мовлення учнів продуктивними є вправи типу «Мікрофон».

Учителі рекомендують поєднувати ці вправи дидактичною грою. Наприклад, комунікативні вправи на уроці розвитку зв'язного мовлення «Мікрофон для письменників». Дану вправу можна застосувати на уроці розвитку зв'язного мовлення з теми: «Складаємо розповідь на задану тему» (4 клас).

Хід уроку [7, с. 115]:

1. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Загадка.

Вітер листя зносить,
Бо надходить ... (осінь).

2. Вчитель.

- Так, це осінь. І вона завітала сьогодні до нас на урок, на наш незвичайний урок. Ми вирушаємо у подорож у світ прекрасного, у світ природи. А допоможе нам у цьому мистецтво: музика, живопис, поезія.

Ви знаєте, що музика розповідає про природу, про наш настрій – веселий чи сумний. Скажіть, хто створює музику? (*Композитор*). Світ природи, що нас оточує, різноманітний і багатий. Красу форм і кольорів відтворює живопис. Хто малює картини? (*Художник*). Про все це можна розповісти художніми засобами та поетичними словами [7, с. 115].

3. Розгляд картин (чи ілюстрацій) про осінь.

- Осінь – ніби справжня художниця, без пензлика, без олівця розфарбувала дерева, кущі, трави. Запросила всіх на свій прощальний карнавал.

- Який колір осінньої пори найбільше повторюється?

- Скільки відтінків жовтого?

«Виблискують у небесній сині жовтою різьбою берези, святковими у своїй красі стоять золотаво-червоні клени, переливаються бронзою осики, від фіолетово-червоних до мідних відтінків сяють вдалині ще вбрані в свої шати дерева». (А.С.Волкова «Осінь») [7, с. 116].

4. Слухання музики про осінь.

- Які картини викликала музика у вашій уяві?

- Які почуття пробудила у вас мелодія?

5. Підсумок.

- Ми послухали і подивилися, як поети, художники, композитори змальовують осінь, а тепер прийшла і наша черга [7, с. 116].

III. Оголошення теми і мети уроку.

1. Вчитель.

- На нашому сьогоднішньому незвичайному уроці ми побуваємо в гостях у чарівниці-осені, вирушимо з нею у мандрівку в осінній сад. Будемо спостерігали за змінами в природі і розповімо про осінній сад.

- В ролі кого ви будете? (*Письменників*) [7, с. 116].

2. Послухайте і порівняйте два тексти.

1

Настала осінь. Стає прохолодніше. На деревах почало жовкнути листя. Небо часто вкривається хмарами.

II

Жовтокоса чарівниця-осінь при летіла на золотому коні у лісі і парку. Торкнулася чарівною паличкою верхівок дерев. І зашелестіли на них багряні шаги землі рясніє барвистий килим. На високому холодному небі повільно пливуть хмари. Чудово навкруги!

- Яку пору року описано в цих текстах?

- У якому тексті автор ставить перед собою мету лише повідомити про ознаки осені?

- Де може трапитись подібний опис?

- Яке завдання другого тексту? [7, с. 116].

- Яке враження від нього?

- Прочитайте перші речення у цих текстах. Чи однаковий їх зміст? Чим вони різняться? (*У першому тексті повідомляється, що настала нова пора року. У другому – автор першим реченням передає своє враження від приходу осені, називаючи її «Чарівницею»*).

- З чого ще видно, що другий текст – це художній опис? (*Автор використовує образні вислови*).

- Які образи, вирази використовуються? (*Епітети: жовтокоса, барвистий; художні означення: осінь-чарівниця*) [7, с. 117].

Підсумок.

- Отже, пламеніє осінь багряно-жовто-золотистими барвами.

ІУ. Робота з мовним матеріалом.

1. Завдання 1.

Прочитайте текст «Свято осені», підкреслити слова, які найбільше сподобались. Пояснити свій вибір.

2. Завдання 2.

Дібрати близькі за значенням слова:

барви – *кольори, відтінки, фарби;*

вбрання – *одяг, шати, наряд, плаття;*

багрянний – *яскраво-червоний, мідний, золотаво-червоний, гарячо-червоний, буро-золотий;*

горять – *виблискують, сяють, переливаються, жевріють, палахкотять* [7, с. 117].

3. Бесіда за ілюстрацією «Осінній сад» (або за матеріалами екскурсії).

- Які барви можна бачити в осінньому саду?

- Які дерева дивовижно красиві восени?

- Яке дерево вам найбільше подобається? Чому?

4. Читання поезії.

Як швидко літо промайнуло

Як швидко літо промайнуло!

Прийшла осіння пора.

Немов на крилах полинуло

Кохане літечко з двора!

Садок марніє потихеньку,

Пожовклі падають листки.

Вітрець не віє вже тепленько,
Жене понурії хмарки.

(М. Рильський) [7, с. 117].

Осінь

Коли вона загляне в сад –
Наллється соком виноград,
І різні яблука ренет
Солодкі стануть, наче мед;

Коли огляне баштани –
Надмуться гордо кавуни,
І запишається в хустках
Товста капуста на грядках;

Як помандрує по гаях
З чарівним пензлем у руках
Все розмалює по путі
Берези стануть золоті!
І ми її уклінно просим:
Заходь у гості, щедра осінь! *(М.Рильський) [7, с.118].*

Підсумок.

- Погляньте ще раз, як гарно у саду. Ви гадаєте, навколо нас звичайні дерева? Не зовсім так ... Десь тут, між яблунями та грушами, сливами й абрикосами причаїлася Осінь. Зовні вона й справді дуже схожа на інші дерева, але пильне око її впізнає. Вбрання на ній – барвистіше, сама вона – постави королівської. Вночі, коли темрява огортає землю, диво-дерево обертається на чарівну красуню-художницю.

Осінь – щедра пора. Не злічити золотавих листочків, їх зроняють дерева. То дарунки гостям саду [7, с. 118].

У. Фізкультхвилинка.

- а) Злітає листя зливою
І падає німе.
Вітрець пісні наспівує,
А сам все дужче дме.
- б) Склади загадку (осінні листочки – парашутики).
Зелені братики на дереві сиділи,
Восени парашутиками звідти полетіли [7, с. 118].

УІ. Робота над складанням розповіді «Осінній сад» за планом і опорними словами.

1. Дати відповіді на питання.

- Яка пора року настала?
- Якими стали дерева в саду?
- Як змінилася трава?
- Як поводяться птахи?
- Яку роботу принесла осінь в сад людям?

2. Словникова робота [7, с. 119].

а) *Осінь – щедра, золота, руда, золотава, жовтогаряча, багата, чарівниця, художниця, красуня, барвіста, яскрава, чепурна, святкова.*

Прийшла – прилинула, завітала.

Дерева – різнокольорові, барвісті, голі, безлисті, строкаті, задумані, позолочені, святково вбрані.

Листочки – золотисті, строкаті, різнобарвні, ніби золотий дощ.

Трава – пожовкла, висухла, пошерхла; примерзла, зів'яла.

Квіти – відцвіли, висухли, зів'ялі, цвітуть, пломеніють айстри, пишаються жоржини, ніжно посміхаються хризантеми.

Птахи – замовкли, затихли, весело співають, не чути співу, прощаються з рідною землею.

Робота в саду – клопітлива, весела [7, с. 119].

б) Прислів'я.

- Добре восени попрацюєш – спокійно зиму чекатимеш.

- Де господар добре робить, там і поле щедро родить.

в) Читання вірша.

Вересень

В сизому тумані
В синій димовій –
Яблука рум'яні,
Груші медові.
Вміє одаряти
Сотнями дарів
Осінь, щедра мати
Всіх трудівників.

М. Рильський [7, с. 119].

г) Гра «Добери гарне слово».

Сонце – ласкаве, гарячий апельсин, золота куля.

Небо – чисте, блакитне, глибоке море, синій купол.

Хмарка – пухнаста, м'якенька, човник, подушечка, гостя неба.

Дощ – сумний, прозорий, скляний, сльози неба.

Сад – добрий, мудрий, стрункий, гарний, щедрий богатир [7, с.120].

3. Робота над будовою тексту [7, с. 120].

а) Прочитайте тему твору, вдумайтесь у неї.

- Про що обов'язково треба буде сказати у творі? (*Про красу та щедрість осіннього саду*).

- Який у нас буде текст? (*Текст-розповідь з елементами опису*).

- У якій саме частині будемо описувати красу саду восени? (*В основній*).

б) Основна частина.

- Які дерева? (*Яблуні, груші, сливи, абрикоси, вишня, алича та ін.*).

- Які кущі, трава, квіти? (*Виноград, калина та ін.*).

- Як поведуться птахи?

г) Що треба сказати в кінці тексту?

- Яку роботу принесла осінь в сад людям?

Розповідь повинна відображати ваше ставлення до описуваного [7, с. 120].

4. Усне складання розповіді (2-3 учні).

5. Запис у зошиті.

6. Перевірки і аналіз написаного (2-3 учні).

УІІ. Підсумок уроку.

- Про яку пору року ми говорили?

- Чим приваблює нас осінь?

- Які її ознаки і характерні риси?

У Вересня щедра рука.

- Заходьте! – він з двору гука.

Яблука трусить з гілок,

І сипле в портфелі сливок,

Солодкий зрива виноград –

І кожен з нас Вересню рад.

Бо щедра, ой щедра рука

У Вересня-садівника [7, с. 120].

Прикладом комунікативних вправ з розвитку зв'язного мовлення можуть слугувати й творчі завдання. Для урізноманітнення роботи на уроці вчитель може застосовувати творчі паузи (зупинки) та наповнити їх креативними завданнями.

Продемонструємо у вигляді таблиці 2.3 можливі варіанти таких завдань.

Таблиця 2.3

Творчі вправи

Творча вправа	Зміст завдання
---------------	----------------

<p>1. Зупинка «Чомучка»</p>	<p>- Який розділ ми вивчали? (Текст).</p> <p>- Що називається текстом?</p> <p>- Зіставлення двох груп речень. Сказати, який із них є текстом.</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p>2.3</p> <p>1) <i>Восени деякі пташки летять у вирій. У зайця довгі вуха і короткий хвіст. Укрився багрянцем клен. Присмерком садок зустрів нас тишею і казковим вбранням дерев.</i></p> <p>2) <i>Жовтокоса чарівниця-осінь примчала на золотому коні у ліс. Торкнулася чарівною паличкою верхівок дерев. І зашелестіли на них багряні шати. На землі рясніє барвистий килим. Чудово навкруги! [7, с. 123].</i></p>
<p>2. Зупинка «Загадкова»</p>	<p>- Чи можна дати заголовок цим реченням, які становлять текст? (Попередні тексти про осінь).</p> <p>1) Загадки про осінь.</p> <p>Без пензлика, без олівця розфарбувала деревця. (Осінь).</p> <p>Я брала відра золоті, Пшениці озимі поливала. Потім сіла при людським куті</p>

	<p>І зернята дітям роздавала. Не просто зернята – золоті. <i>(Чарівниця-осінь).</i></p> <p>Щедра гостя знов до нас прийшла. Багаті людям врожаї принесла. Фрукти щиро дарувала, <i>Продовження табл.</i></p> <p>2.3</p> <p>Листям різнобарвним землю укривала. Хто ж це? <i>(Осінь).</i></p> <p>- Чому? На що автор хотів звернути увагу? Який заголовок із запропонованих найдоцільніший? <i>(«Чарівниця-осінь», «Осінь», «Пізня осінь», «Осінній ліс»).</i></p> <p>- Послухайте текст. Подумайте і скажіть одним реченням, про що це оповідання.</p> <p><i>Сергійко посадив деревце. Воно було кривеньке і негарне. Сусіди дивувалися: «Навіщо отой непотріб у землю встромив?» Але хлопчик старанно доглядав саджанець. Обкопував його, підживлював, поливав, оббирав на ньому гусінь.</i></p>
--	---

	<p><i>Пройшли роки. Сергійко деревце стало гарним, красивим, вигналося ген над хатою.</i></p> <p>- За що Сергійко заслуговує похвали?</p> <p>- Доберіть заголовок. (<i>Сергійко-садівник</i>) [7, с. 124].</p>
<p>3. Зупинка «Кмітлива»</p>	<p>- Прочитай текст. Чи відповідає зміст заголовку? Чому?</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження</i></p> <p><i>табл.2.3</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Оце так зустріч!</i></p> <p><i>Рано-вранці діти пішли до лісу. Ось і знайома галявина. Під дубом сховалася сімейка білих грибів. На краю – підберезники, сиріїжки. А біля ялинок у моху примостилися масляки. Оленка і Василько швидко наповнили свої кошики. Стали допомагати Ігорю. Додому всі верталися задоволені.</i></p> <p>- Прочитати речення про клен. Як треба переставити ці речення, щоб послідовно розповісти про клен восени? Записати розповідь п4.</p>
<p>4. Зупинка «Творча»</p>	<p>1. Гра «Відгадай, хто я».</p> <p>Це – домашня тваринка. Вона не дуже велика, але в сім'ї є улюбленцем. Мать може бути</p>

	<p>різна: бура, руда, сіра, наче трохи підсмалена, з біленькими цяточками. Хвостик бадьоро закручений догори. Очі дуже розумні. Відданий господареві, може бути сторожем.</p> <p>2. Розповіді учнів про своїх улюблених домашніх тварин.</p> <p>3. Скласти і записати оповідання за поданим початком і серединою.</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.</i></p> <p>2.3</p> <p>Слова для довідок: <i>сміливий пес, кинувся у воду, рятівник, схопив за сорочку, витяг на берег, вдячний хлопчик, не ображав.</i></p> <p>4. Усне складання кінцівки (2-3 учні) [7, с. 125].</p>
5. Зупинка «Тестова»	<p><i>Тест № 1. Чи можна цю групу речень назвати текстом?</i></p> <p><i>Я пішов у кіно. Кінотеатр на нашій вулиці. Вона – одна із найдавніших вулиць Києва. Київ – центр усіх залізничних шляхів країни. Залізниці – артерії народного господарства.</i></p> <p>1) ні; 2) так.</p>

	<p><i>Тест № 2. Яка мінімальна кількість речень має бути в тексті?</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) одне речення; 2) два речення; 3) три і більше [7, с. 125]. <p><i>Тест № 3. Який із поданих заголовків відповідає основній думці тексту?</i></p> <p>Восени ведмідь знайшов собі барліг. Склав клишоногий смужки кори, листочки та мох у яму, ліг і заснув. Але невдовзі зігнали його з</p> <p>місця собаки. Ледь утік! Заховався</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл. 2.3</i></p> <p>у сніг. І тут знайшли. Хто б ви думали? Мисливці. Втретє довелось сховатися. Заліз ведмідь на дерево і спав до весни.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) «Ведмідь»; 2) «Здогадайся» <p>[7, с. 125].</p>
--	---

Отже, щоб учні перших класів вдосконалювали своє мовлення, треба, щоб вчителя якнайчастіше пропонували дітям вправи на розвиток комунікативного мовлення та використовувати у своїй роботі стратегії критичного мислення, адже лише на практиці можна досконало засвоїти правила усного спілкування.

ВИСНОВКИ

У процесі роботи з теми дипломного дослідження було зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано науково-методичну літературу з порушеної проблеми. Вона є актуальною в контексті розвитку зв'язного мовлення. Її досліджували лінгвісти, мовознавці. У межах предмету роботи нас цікавлять найбільше праці лінгводидактів. Це праці М. Вашуленка, О.Горошкіної, Л. Міненко, М. Пентилюк, В. Собко та ін.

2. Досліджено наукові засади проблеми та визначено, що комунікативні вправи виступають як засіб розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови. Проблема розвитку зв'язного мовлення особистості пов'язана з такими категоріями як комунікація, мова, мовлення, діалог (полілог), монолог. Для нашого дослідження є важливим таке тлумачення: розвиток зв'язного мовлення - формування в учнів умінь і навичок усного і писемного мовлення. Розвивати мовлення

школярів – означає вчити їх вільно і правильно, відповідно до вимог шкільної програми користуватися мовою як засобом спілкування в різних життєвих ситуаціях.

3. З'ясовано лінгводидактичні засади проблеми застосування комунікативних вправ у процесі розвитку зв'язного мовлення. До комунікативних вправ відносять такі: творчий диктант, творчий переказ, творчі роботи, творчі завдання, ситуативні вправи, складання висловлювань.

Усі названі види роботи спрямовані на формування і розвиток зв'язного мовлення учнів початкових класів. Вони стимулюють творчість, розвиває мовлення відповідно до норм української мови.

Проведене наукове дослідження не вичерпує усіх можливих аспектів проблеми формування зв'язного мовлення молодших школярів.

Перспективу подальшої роботи вбачаємо в дослідженні диференційованих видів вправ, що сприяють розвитку мовної особистості молодшого школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер В. І. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів: навчальний посібник / В. І. Бадер – Київ: ІЗМН. – 1997. – 92 с.
2. Бадер В. І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів / В. І. Бадер // Педагогіка і психологія. – 1998. – №4. – С. 31–36.
3. Біляєв О. М. Методика вивчення української мови в школі / О.Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентиліук, Г. Передрій, Л. Рожило. – К. : Радянська школа, 1987, –246 с.
4. Біляєв О. М. Концепція мовної освіти в Україні. [Текст] / О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, В. М. Плахотник // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71–73.
5. Большакова І.О. Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2 /І.О.Большакова, М.С.Пристінська. – Харків : Вид-во «Ранок», 2019. – 96 с. : іл.

6. Бородин А.М. Методика розвитку речі дітей / А.М.Бородин. - М.: Педагогіка,1981. - 244с.
7. Будна Н.О., Головка З.Л. Уроки позакласного читання та розвитку зв'язного мовлення. 3(2) клас) /Н.О.Будна, З.Л.Головка. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 212 с.
8. Варзацька Л. Активізація мовленнєвої діяльності учнів /Л.Варзацька // Початкова школа. -1991. - №2. - С.23-28.
9. Варзацька Л. О Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів [Текст] : посібник для вчителів, студ. педінститутів та педучилищ спец. "Педагогіка і методика початкового навчання" / Лариса Олександрівна Варзацька; Республіканський навчально-методичний кабінет загальної середньої та педагогічної освіти. – Житомир : СМП "Житомир-РІКО-ПРЕС-РЕКЛАМА, 1995. – 128 с. – Б. ц.
10. Варзацька Л.О. Навчання мови та мовлення на основі тексту. Посібник для вчителів. /Л.О.Варзацька. – К. : «Радянська школа», 1986. – 104 с.
11. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 160 с. : іл.
12. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, О.І.Мельничайко, Н.А.Васильківська /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 192 с. : іл.
13. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик, О.І. Мельничайко /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 192 с. : іл.

14. Вашуленко М. С. Українська мова та читання : підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2019. – 144 с. : іл.
15. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення у початковій школі: Метод. посіб. /М.С.Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.
16. Виноградов В.В. О языке художественной литературы / В.В.Виноградов. – М.: 1959, - С.91.
17. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія /В.М.Галузинський, М.Б.Євтух. – К.: Освіта, 1995. – 86 с.
18. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. - М., 2008. - 144 с.
19. Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ ст.)". К., 2003.- 56 с.
20. Державний стандарт початкової загальної освіти. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
21. Дідук Г.І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови /Г.І.Дідук //Українська мова і література в школі. - 2000. –№5. –С.24-28.
22. Донченко Т.К. Лінгвістичний аналіз тексту під час підготовки до переказу у 5-9 класах: Посібник /Тамара Кузьмівна Донченко. – К.: Форум, 2002. – 175 с.
23. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови [Текст] : навч. посібник / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко ; ред. д-ра філол. наук, проф. С.І.Дорошенка. – К. : Вища школа, 1989. – 423 с.
24. Дорошенко М.І. Збірник текстів для переказів у 1-4 класах. Посібник для вчителів. Видання друге, перероблене і доповнене /М.І.Дорошенко. – К.: 1960. – Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа». – 175 с.

25. Жинкин Н. И. Развитие письменной речи 3-7 классов // Язык – речь – творчество /Избранные труды. – М., 1998 [1956], с.148.
26. Жовнір-Коструба С. та ін. Читання і розвиток мовлення / С.Жовнір-Коструба, Н. Жовнір-Івасько, О. Жовнір // Початкова школа. – 1998. – №9. – С. 14–15.
27. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, В. М. Кулик – К. : Вища школа, 1972. – 407 с.
28. Караман С.О. Українська мова. Як писати переказ (навчально-методичний посібник) /Л.І.Мацько, С.О.Караман, О.В.Караман. – К.: Магістр – S, 1998. – 224 с.
29. Кидисюк Н.П. Збірник переказів з української мови. 1–4 класи /Н.П.Кидисюк.— Харків: Вид-во «Ранок», 2013.— 224 с.
30. Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту/ І.І.Ковалик, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1984. - 120 с.
31. Коваль А.П. Культура української мови. – К.: Наукова думка, 1978. – 162 с.
32. Козуб О.В., Мельничайко О.І. Українська мова. Збірник текстів для переказів. 2-4 класи: Навчальний посібник /О.В.Козуб, О.І.Мельничайко. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан. – 2004. – 64с.
33. Кононенко П. П. Українська мова: навчальний посібник / П. П. Кононенко, Л. О. Кадомцева, Л. І. Мацько. – [3-е вид.]. – К.: Либідь, 1992. – 224 с.
34. Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя /Б.А.Ларин. – Л., 1974,- С.47.
35. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання, редагування, переклад. Посібник для вчителів /В.Я.Мельничайко. – К.: Радянська школа, 1984. – 223 с.

36. Методика викладання української мови: Навч. посібник / За ред. С.І.Дорошенка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1992. – 398с.
37. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
38. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Методичні рекомендації для студентів педінститутів та учнів педучилищ зі спеціальністю «Педагогіка та методика початкового навчання» / Укладачі: Л.О. Варзацька, Л.М. Шевченко. – К.: РНМК, 1992. – 162 с.
39. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017.
40. Наумчук М.М. Словник – довідник термінів і понять з методики української мови / М.М. Наумчук, Л.П. Лушпинська. – Тернопіль: Астон, 2003. – 132с.
41. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання) / М.М. Наумчук. – Тернопіль.: Астон, 2001. – 215с.
42. Нова українська школа: poradnik для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плянди», 2017. – 206 с. – 206 с.
43. Орап М.О. Комплексні вправи для розвитку мовлення в період навчання грамоти /М. О. Орап // Початкова школа. – 1997. – №12. – С. 25-30.
44. Пономарьова К. Компетентнісний підхід у навчанні грамоти першокласників / К. Пономарьова // Початкова школа – 2012. – №9. – С. 35-40.
45. Прищепа К.С. Навчання грамоти в 1 класі (Методичні рекомендації до підручника “Буквар”). – К.: ФОРУМ, 2001. – 143с.

46. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах /О.Я.Савченко. – К.: Освіта, 1997. – 256 с.
47. Сапун Г., Пачашинська М., Орап М. Зошит для письма і розвитку мовлення. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 64 с.
48. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М.В.Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
49. Сучасна українська літературна мова: стилістика /За заг. ред. акад. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. - 588 с.
50. Сучасна українська літературна мова. Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / За редакцією М.Я. Плющ. / М.Я. Плющ, С.П.Бевзенко, Н.Я.Грипас, Г.О.Козачук, О.І.Леута, В.В.Лобода. – К.: «Вища школа», 2005. – 430 с.
51. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти під керівництвом Савченко О.Я., затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21.03.2018 № 268. – К. : ТД «Освіта-центр плюс», 2018. – 240 с. Сайт Міністерства освіти і науки України mon.gov.ua
52. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи та 3-4 класи. – К. : Видавництво «Світоч», 2019. – 336 с.
53. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. **Режим доступу:** <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/pochatkova-shkola.html>
54. Удосконалення мовленнєвого розвитку першокласників у період навчання грамоти // Матеріали науково-практичної конференції “Проблеми і перспективи початкової освіти”. – Глухів, 1999. – С. 33-35.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інтегрований урок з української мови і читання

Клас: 1.

Тема уроку. Повторення вивченої букви «ка». Правопис великої букви у власних назвах. Письмо елементів та великої букви «Ка». Розвиток мовлення за змістом тексту В. Сенцовського «Хоробрий Тимко».

Мета: формувати компетентності – ключові, загальнокультурні та предметні; формувати аудіативні вміння за змістом тексту В.Сенцовського «Хоробрий Тимко»; формувати вміння складати речення за змістом серії малюнків.

Обладнання: фішки для звуко-буквеного аналізу, тренажери для учнів, таблиці складів і слів з вивченими буквами, ілюстрації для роботи в групах, малюнковий план уроку.

ХІД УРОКУ

I. Організація учнів до уроку.

II. Активізація учнів до роботи.

1. *Артикуляційні вправи* («Забий гол», «Смачне варення», «Подуй на свічку», «Задуй свічку»).

– Яку нову букву вивчили на минулому уроці? Який звук вона позначає? Доведіть.

2. *Гра «Злови звук»* [к] (хлопчик, Тимко, кролики, бичок, собака, дідусь, онук, криниця, вода, калина).

III. Читання. Слухання-розуміння.

- Хто з вас буває в селі у бабусь та дідусів, чи просто родичів? Тоді подивіться на малюнки зліва і визначте про що будемо читати (відповіді дітей).

- Зараз ми прочитаємо розповідь. Ваше завдання уважно слухати, щоб не пропустити жодної події, а ще визначте, що це за розповідь – казка чи оповідання.

1. Словникова робота.

Пояснення значення слова «буцається» (б'ється).

2. *Читання вчителем оповідання В. Сенцовського «Хоробрий Тимко»* (с. 81).

1). *Бесіда за змістом прочитаного.*

- Що читали: оповідання чи казку? (оповідання)

- Як звати хлопчика? Яке його повне ім'я? (Тимофій).

- Де він відпочивав?

- Як доглядав Тимко кроликів?

- Чи сподобався вам Тимко? (працьовитий, чемний, винахідливий)

Фізкультхвилинка.

IV. Повторення вивченого матеріалу.

- Прийшов час довідатися про сюрприз від букви «К». Що ж це вона принесла в пакетику.

- Дивіться, діти. Що це? (калина) Яка вона?

1. *Складання звукової моделі слова «калина» (фішками) – взаємоперевірка, самоперевірка – на екрані. Назвіть перший звук у слові. Який він? Скільки у слові складів? Який склад наголошений?*

- Прочитайте речення. (*Пошепки, вголос*) Скільки в ньому слів?
(*Запис речення в зошити.*)

- Що ви знаєте про калину? (Вона символ України. Кажуть у народі: без верби і калини – нема України. Символ дівочої вроди.) Де росте калина?

2. *Складання речень за ілюстрацією (в групах). Презентація роботи груп. Запис найкращого речення в зошити.*

3. *Читання складів, слів з екрану.*

4. *Читання слів - в парах, індивідуальна робота зі слабкими учнями, екран).*

У. Робота над вивченням нової букви (Велика буква «К»).

1. Порівняння з малою буквою.

2. Визначення елементів.

3. Письмо під рахунок на дошці (пояснення вчителя).

4. Письмо у повітрі.

5. Письмо зворотною стороною ручки на долоньці.

6. Письмо в тренажерах.

7. Письмо в шаблонах – 1 рядок.

8. Письмо в прописах.

УІ. Підсумок уроку.

- Що нового дізнались з уроку?

- Що найбільше сподобалось?

- Що сьогодні було робити найважче?

- Давайте подивимось, чи всі завдання уроку виконано. (Аналіз малюнквого плану).

- Тоді дружно прочитаємо «Молодці!» (екран).

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Новаленко Вікторія Анатоліївна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна добродесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної добродесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
  - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної добродесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної добродесності.

15.04.2020
(дата)

(підпис)

Вікторія Новаленко
(ім'я, прізвище)

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 013 Початкова освіта (заочна форма)

Автор роботи	Коваленко В.
Назва роботи	Розвиток мовлення молодших школярів засобом комунікативних вправ
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	професор Нагрибельна І.А.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002696784
Результати перевірки	Схожість 39,3%

Директорка Наукової бібліотеки
АРУСТАМОВА

Нателла

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Соболю